

De „humanitaire” kant van het activisme: de vereniging Volksopbeuring te Mechelen

Karen VAN HOORICK

Oprichting en doelstellingen

Naast de rechtstreekse beïnvloeding via meetings en propagandabijeenkomsten trachtte het activisme ook op indirecte wijze het volk te beïnvloeden en voor zich te winnen. De oprichting en de werking van de vereniging Volksopbeuring pasten uitstekend in dit kader. Een eerste organisatie onder die benaming werd reeds in september 1914 gesticht te Kortrijk door Dr. Doussy. Het doel omvatte zowel het verlenen van sociale bijstand als het zedelijk en geestelijk opbeuren van het volk.¹ In 1915 sloeg het initiatief ook over naar Gent en vanaf 1916 vonden de werkzaamheden van Volksopbeuring grote uitbreiding. Op 4 maart werd ook in Antwerpen de eerste afdeling opgericht.² In Antwerpen, net als in Gent, waren de stichters leden van het Algemeen Nederlands Verbond (ANV).

Hoe zat het nu met de geldmiddelen? De activistische propaganda-activiteiten werden grotendeels met Duitse fondsen betaald. Dit betekende echter niet dat alle activisten tevreden waren met deze afhankelijkheid van de Duitse financiën. Sommigen wilden zich liever autonoom opstellen en gingen op zoek naar eigen geldbronnen. Leo Meert, een fervent bewonderaar van Lodewijk De Raet, zag zeer goed in dat de Vlaamse Beweging een economische dimensie nodig had. Hij was bij de Duitse inval uitgeweken naar Nederland en na verloop van tijd voerde hij daar activistische propaganda. Hij bewerkstelligde ook dat een aantal prominente Nederlanders onder het mom van een caritatieve actie via Volksopbeuring, steun verleenden aan het activisme.³ Zo hadden ze ook nog

1. L. BUNING, *Volksopbeuring*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, deel 2, Tielt; Amsterdam, 1975, blz. 1948-1949.

2. H.J. ELIAS, *Vijfentwintig jaar Vlaamse beweging, 1914-1939. Eerste deel: De Eerste Wereldoorlog en zijn onmiddellijke nasleep. Augustus 1914 — november 1919*, Antwerpen; Utrecht, 1971, blz. 89; K. ANGERMILLE, *De lotgevallen van een activist. Van Antwerpen naar Antwerpen! 1914-1929*, Antwerpen, 1939, blz. 57; M. BRANTS, *Activisme en activisten te Antwerpen (1914-1918). Analyse van houdingen en motieven*, blz. 30: Volgens Brants werd de Antwerpse afdeling gesticht op 4 mei. De andere bronnen vermeldden echter 4 maart.

3. A.W. WILLEMSSEN, *Het Vlaams nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914-1940*, blz. 66; K. ANGERMILLE, *o.c.*, blz. 63; L. VANDEWEYER, *Kolenverdeling voor Vlaanderen en de financiering van het activisme*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, L, 1991, 1, blz. 8.

andere geldschieter gevonden. Het basiskapitaal van Volksopbeuring werd echter geleverd en beheerd door de „Nationalbank für Deutschland”. Van enige financiële onafhankelijkheid was dus geen sprake.

De Duitsers zagen aanvankelijk het grote belang van Volksopbeuring niet in. Dit kwam vooral goed tot uiting te Gent, waar de Duitse overheden in het begin weinig interesse of steun betoonden aan Volksopbeuring. Pas na enkele incidenten met Fransgezinde organisaties drongen het belang en de invloed van een Vlaamse hulpverlening tot hen door. Volksopbeuring zou echter pas op 18 april 1916 in het Etappengebied en op 2 september 1916 in het Gouvernement-generaal officieel worden toegelaten.⁴

De werking van Volksopbeuring breidde zich intussen steeds verder uit. Aanvankelijk was het vooral de afdeling „Soldatentrost” die volk trok. Door bemiddeling van deze dienst werden pakketten naar de krijgsgevangenen gestuurd, inlichtingen verzameld, en tal van andere initiatieven genomen. In juli 1916 werd door de Antwerpse afdeling een uitvoeriger programma opgesteld:⁵

1. Kinder-en zuigelingenbescherming (melkzorg, kinderkribbe, kindertuinen).
2. Volkskleding, volksvoeding.
3. Werkbeurs.
4. Voorschotskas en Hulpbank.
5. Stille hulp.
6. Kloefjeswerk (schoeisel).
7. Hulp voor oorlogsverminkten.
8. Oorlogswezen.
9. Oorlogsschade.
10. Volksontwikkeling.

De vereniging bestond uit:

- begunstigende leden, jaarlijkse bijdrage 50 frank;
 - beschermende leden, jaarlijkse bijdrage 10 frank;
 - gewone leden jaarlijkse bijdrage 5 frank;
- leden die een minimum bijdrage van 1 frank betalen.

Deze leden genoten vooral stoffelijke voordelen. Ze konden in de verschillende Volksopbeuringwinkels goedkope levensmiddelen aankopen ten voordele van de liefdadige werking van deze vereniging.

Volksopbeuring ijverde dus voor een „humanitair” doel en werd daarin gesteund door de Duitse bezetter. De Duitsers en de activisten zagen hierin een manier om de al te sterke invloed van het Nationaal Hulp-en Voedingscomité (NHVC) in te dammen. De zelfstandige en machtige positie van dat comité was immers al lang een doorn in het oog van de Duitsers. Door de oprich-

4. D. VANACKER, *Het Aktivistisch avontuur*, Gent, 1991, blz. 84.

5. M. BRANTS, o.c., blz. 30; Algemeen Rijksarchief (ARA), *Raad van Vlaanderen*, D 137.

ting van Volksopbeuring kregen de activisten de kans om zelf aan voedselverdeling en liefdadigheid te gaan doen. Ze droomden ervan om het NHVC te verdringen van zijn bevoorrechte positie van alleen-verdelers van alle voedingswaren.

In veel gevallen werd Volksopbeuring door de Duitsers ook bevoordeeld boven het Voedingscomité, wat onvermijdelijk leidde tot conflicten tussen beide. Toch beschikte Volksopbeuring slechts over geringe middelen, zeker in vergelijking met de ruime fondsen van het NHVC. De relatie tussen beide organisaties zou echter steeds gespannen blijven en ze werkten elkaar tegen waar het maar kon.

De Mechelse afdeling

In oktober 1916 deelde de Jong-Vlaming Lode Peeters aan de Mechelse burgemeester mee dat hij een plaatselijke afdeling van Volksopbeuring had opgericht.⁶ De nieuwe organisatie had een onderkomen gevonden in de Onze-Lieve-Vrouwestraat.⁷ Het is opmerkelijk dat de Jong-Vlaming Peeters de afdeling had gesticht. Over het hele land was Volksopbeuring immers in handen van de „unionistische” activisten die een onafhankelijke koers ten opzichte van Jong-Vlaanderen, voerden. In 1917 zou dit nog leiden tot conflicten in de schoot van de Raad van Vlaanderen, waar Jong-Vlaanderen in de meerderheid was.

Peeters, secretaris-penningmeester van de nieuwe afdeling, nam het grootste deel van het werk voor zijn rekening. Van bij het begin bracht hij regelmatig verslag uit bij Leo Meert. Deze brieven schetsten een duidelijk beeld van de eerste werkzaamheden. Net als in de meeste andere steden begon Volksopbeuring ook in Mechelen met de uitbouw van de onderafdeling „Soldatentrost”. Over stad en arrondissement werden omzendbrieven verspreid om het doel en de werking ervan bekend te maken. Men hoopte op die wijze veel bestellingen voor soldatenpakketten uit te lokken. Deze pamfletten benadrukten sterk de

6. E. DE BOEVE, *Het Jongvlaamse aktivisme te Gent (1914-1918)*, RUG, Gent, 1982, (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), blz. 9-10, 13; D. VANACKER, *o.c.*, blz. 27-28: De organisatie Jong Vlaanderen werd opgericht op 24 oktober 1914 te Gent door enkele radicale flaminganten. Tot dit stichtersgroepje behoorden ondermeer Domela Nieuwenhuis Nyegaard, M. Minnaert, J. Van Roy, O. Steenhaut, L. Picard en anderen. De „Jongvlamingen” waren niet alleen anti-Belgischgezind maar van bij het begin ook zeer pro-Duits. Dit bleek eveneens uit hun vroege optreden waarbij ze onmiddellijk contact zochten met de bezetter. Jong Vlaanderen pleitte onomwonden voor separatisme en voor een koninkrijk Vlaanderen, wat hen in de Raad van Vlaanderen soms in botsing bracht met de meer gematigde activisten.

7. Rijksarchief Antwerpen (RAA), Volksopbeuring Mechelen, nr. 45.

Nederlandse medewerking en steun aan Volksopbeuring om het wantrouwen bij de bevolking weg te nemen.

Naast Soldatentrost richtte Peeters ook „Liederavonden” in, die naar eigen zeggen wekelijks op zo'n vijfhonderd zangers konden rekenen.⁸ De Mechelse afdeling aarzelde ook niet om het stadsbestuur een financiële ondersteuning te vragen. De opbrengst van de stedelijke voordrachten en concerten werd immers verdeeld over de liefdadige instellingen van Mechelen. Volksopbeuring, dat eveneens caritatief werk verrichtte, verdiende volgens Peeters dan ook zijn deel van de koek. Hierbij benadrukte hij nogmaals het apolitiek en vaderlands karakter van zijn vereniging. Het stadsbestuur had hier echter geen oren naar en weigerde resoluut.⁹

Ook op andere terreinen kon men een bedekte tegenwerking waarnemen. De Liederavonden van Volksopbeuring, die onder de naam van het ANV werden ingericht, moesten eind 1916 worden opgeschort omdat het door het stadsbestuur gesponsorde comité der volksvoordrachten hun zaal „inpalmdé”.¹⁰ Dit alles kon echter niet verhinderen dat de werking van Volksopbeuring reeds de eerste maand vruchten afwierp. Vol trots berichtte het Mechels bestuur aan Leo Meert dat ze al 52 soldatenpakketten via Holland hadden verstuurd. Daarnaast werden ook al 92 inlichtingen verschaft over vermiste of gesneuvelde militairen.

Voor het jaar 1917 vernemen we hoegenaamd niets over de werking van Volksopbeuring Mechelen. Bij gebrek aan bronnen was het dan ook onmogelijk om uit te maken wat zich precies afspeelde gedurende deze periode.

De Samenwerkende Vennootschap Volksopbeuring

In de nazomer van 1917 werd Volksopbeuring omgevormd tot een samenwerkende vennootschap met aandeelhouders. Vanaf dan werden de inschrijvingen op aandelen van 25 frank geopend. In januari 1918 werd te Brussel de stichtingsvergadering gehouden en op 21 februari verschenen de statuten van Volksopbeuring in het „Gesetz-und Verordnungsblatt”.¹¹ De samenwerkende vennootschap probeerde indirect door haar relatief goedkope aanbod van voeding en levensnoodzakelijke goederen ook de invloed van de activisten te vergroten. De meeste afdelingen, ook de Mechelse, beheerden winkels waar schaarse produkten als zeep en lucifers werden verkocht.

8. RAA, Volksopbeuring Mechelen, nr. 45.

9. RAA, Volksopbeuring Mechelen, nr. 45.

10. RAA, Volksopbeuring Mechelen, nr. 45.

11. H.J. ELIAS, *o.c.*, blz. 90; M. Brants, *o.c.*, blz. 31; L. BUNING, *o.c.*, blz. 1948-1949.

De activiteit van de Mechelse tak van Volksofbeuring brandde in 1917 vermoedelijk op een zeer laag pitje en waarschijnlijk viel de werking uiteindelijk volledig stil. Pas op 15 maart 1918 meldde Volksofbeuring afdeling Soldatenroost aan het Mechels stadsbestuur dat ze vanaf 18 maart haar werkzaamheden „zal hervatten”.¹² In een vertrouwelijke brief aan apotheker Van Horenbecq, bestuurslid van Volksofbeuring Mechelen, werd meegedeeld dat de 'crisis' in de afdeling voorbij was en dat ze opnieuw hoopten het volk op hun hand te krijgen. We vermoeden dat de crisis refereerde naar de mislukte meeting van 10 februari in Mechelen, die alle lokale activistische verenigingen een zware slag had toegediend.¹³ Daarnaast was er eind februari ook een fikse ruzie ontstaan binnen Volksofbeuring tussen de Jong-Vlamingen rond Lode Peeters en de meer „unionistisch-gezinde” groep van Frans Delvaen. Peeters zou uiteindelijk uit al zijn functies bij Volksofbeuring worden ontslagen en de leiding werd nu toevertrouwd aan Frans Delvaen. Deze machtswissel veroorzaakte echter heel wat administratieve problemen omdat Peeters het been stijf hield. Hij weigerde om zijn bevoegdheid aan Delvaen over te dragen en maakte dan ook geen administratieve afrekening op.¹⁴

Op 26 maart schreef Peeters een verontwaardigde brief naar het Centraal Vlaams propagandabureau waarin hij de situatie uiteenzette.¹⁵ Op 6 maart was Peeters samen met andere vertrouwensmannen door de Zivilkommissar uitgenodigd om te vergaderen over Volksofbeuring. Door de verwondingen die hij had opgelopen na de meeting van 10 februari kon hij de bijeenkomst echter niet bijwonen.¹⁶ Als plaatsvervanger stuurde hij Hendrik Deckers, de toenmalige leider van het Mechels propagandabureau. Op de vergadering kreeg Deckers van Zivilkommissar von Abel te horen dat de Duitse overheid, in samspraak met Leo Meert en Frans Delvaen, deze laatste had aangesteld als bestuurder van Volksofbeuring Mechelen. Deze benoeming zou gebeurd zijn op aandringen van von Abel. Deckers aanvaardde de beslissing op voorwaarde

12. RAA, Volksofbeuring Mechelen, nr. 2.

13. K. VAN HOORICK, *Het activisme te Mechelen (1914-1918)*, blz. 135-142: Na de uitroeping van de politieke zelfstandigheid van Vlaanderen door de Raad van Vlaanderen, moesten de leden van die Raad zich onder druk van de Duitsers aan verkiezingen onderwerpen. Deze verkiezingen hielden in dat men over het hele land volksvergaderingen ging beleggen waar een voorgelezen lijst van kandidaten zou worden toegejuicht. Bij de volksraadpleging te Mechelen van 10 februari kwam het tot rellen met tegenstanders en moesten de Mechelse activisten de 'verkiezingen' noodgedwongen aflasten. Deze mislukking betekende een zware klap voor het activistische propagandabureau en men zag er een tijdlang van af om nog meetings te beleggen. Deze 'low profile' politiek duurde tot 11 juli 1918, toen er opnieuw volksvergaderingen werden ingericht.

14. RAA, Volksofbeuring Mechelen, nr. 45.

15. ARA, Raad van Vlaanderen, D 87.

16. ARA, Raad van Vlaanderen, D 61: Bij de rellen tijdens de volksraadpleging van 10 februari raakte Lode Peeters gewond aan de ogen. Hij diende hiervoor een eis tot schadevergoeding in van 2495 frank bij het Centraal Activistisch propagandabureau.

dat hij bevoegd bleef voor de politieke propaganda in het arrondissement. Peeters verloor echter zijn functie als leider van Volksopbeuring en van de afdeling Soldatentrost. Zijn aandringen bij de Duitse overheid om de beslissing ongedaan te maken bracht geen zoden aan de dijk.

Delvaen lag niet alleen in conflict met Lode Peeters. Met zijn nieuwe beleid joeg hij ook het Mechels propagandabureau tegen zich in het harnas. Delvaen wilde het nieuwe bestuur van Volksopbeuring op een politiek evenwichtige wijze samenstellen. Daarom vroeg hij de activistische verenigingen Groeningherwacht en Jong-Vlaanderen afgevaardigden aan te duiden, die deel zouden uitmaken van het Mechels bestuur van Volksopbeuring.¹⁷ Hierbij had hij echter het Mechels propagandabureau over het hoofd gezien. Het Mechels propagandabestuur reageerde woedend en vatte het op als een moedwillige boycot van hun organisatie in het algemeen en van hun voorzitter Deckers in het bijzonder. Uit protest tegen dit eigengereide optreden van Delvaen zouden zowel Peeters als het propagandabureau het werk van Volksopbeuring een tijdlang dwarsbomen. Zo bleef Peeters maandenlang weigeren een afrekening te maken, wat natuurlijk een administratieve en financiële chaos teweegbracht.

¹⁸ Deze onderlinge machtsstrijd kwam de ontplooiing van Volksopbeuring in Mechelen zeker niet ten goede. Van beide zijden werden dan ook herhaaldelijk brieven naar Brussel gezonden met de vraag de zaak op te lossen. Ondanks deze strubbelingen slaagde Delvaen er toch in om Volksopbeuring weer op gang te krijgen. Dit was mede te danken aan de plaatselijke Duitse overheid, die hem steeds de hand boven het hoofd hield en zorgde voor de nodige financiële injecties.¹⁹ Soldatentrost bleef de voornaamste afdeling. Hier werden kosteloos inlichtingen verschaft over soldaten van het Belgisch leger en werden tegen betaling pakken eetwaren, tabak en kleren verstuurd naar de krijgsgevangenen in Duitsland.

Vanaf 2 april werd ook de afdeling „Handel” sterk uitgebreid. De leden van Volksopbeuring konden hier tegen een goedkope prijs een aantal schaarse producten aankopen. In ruil daarvoor betaalden zij een jaarlijkse bijdrage, die dan weer ten goede kwam aan de liefdadige werking van Volksopbeuring. De samenwerkende vennootschap werkte voortaan echter gescheiden van de caritatieve instelling van Volksopbeuring.²⁰

17. Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven (AMVC), Dossier Groeningherwacht, G 838; M. BRANTS, *o.c.*, blz. 39: De Groeningherwacht, een militante Vlaamse organisatie, was in 1909 te Antwerpen opgericht als „Vlaanderen's Voorwacht”. De Mechelse afdeling werd in 1912 gesticht onder het voorzitterschap van advocaat J. Op De Beeck. De Groeningherwacht ijverde voor de Vlaamse cultuur- en taalrechten. Na een periode van inactiviteit tijdens de eerste oorlogsjaren schaarde de Mechelse Groeningherwacht zich begin 1917 achter de activistische beweging.

18. RAA, Volksopbeuring Mechelen, nr. 45.

19. ARA, Raad van Vlaanderen, D 63.

20. RAA, Volksopbeuring Mechelen, nr. 31.

In april had Delvaen een nieuw „unionistisch”-gezind bestuur aangesteld voor de Mechelse afdeling:²¹

Bestuur Volksopbeuring Mechelen

Voorzitter: Frans Delvaen

Bestuursleden:

Gaston Burssens (staatsambtenaar)

Lode De Meef (onderwijzer)

Arnold Van Hilst (apotheker)

Alfons Van Horenbeeck (apotheker)

Arthur Van Renthergem (studieprefect)

Volksontwikkeling: Arthur Van Renthergem

Soldatentroost: „moet nog ingevuld worden”

Kolenverdeling voor Vlaanderen

In de zomer van 1917 kregen de activisten een nieuwe troef in handen met de oprichting van de „Kolenverdeling voor Vlaanderen” als filiaal van Volksopbeuring. Leo Meert beschouwde deze nieuwe afdeling als een belangrijke stap in de richting van de economische zelfstandigheid voor Vlaanderen. Volgens de activisten werd het initiatief door hen genomen. Angermille meende dat de schandalige misbruiken en de zwendelhandel in brandstoffen hen hadden aanzet tot optreden.²² Verontwaardigd over deze praktijken besloten ze aan de Duitse „Kohlenzentrale” voor te stellen de kolenverdeling aan Volksopbeuring toe te vertrouwen. Toen de kolenverdeling in handen van Volksopbeuring viel leidde dit tot botsingen met heel wat „Duitse heertjes”. Er moest volgens Angermille van hogerhand — dat was toch ook de Duitse overheid — worden ingegrepen vooraleer die bevoegdheid hen werkelijk werd toegewezen.

Het onderzoek van L. Vandeweyer bracht eerder een andere versie aan het licht.²³ Hieruit bleek dat er op 14 augustus een vergadering plaatsvond van Duitse ambtenaren van het bezettingsbestuur en van de „Kohlenverteilungsstelle”. Om propagandistische redenen en om het nationale comité terug te dringen ontwierpen de Duitsers het plan voor een Vlaamse afdeling van de Duitse „Kohlenverteilung”. Na deze bijeenkomst werden de vertrouwensmannen van Volksopbeuring van de beslissing op de hoogte gebracht. Men kan dus bezwaarlijk beweren dat de suggestie uit activistische hoek kwam, hoewel dit achteraf wel zo werd verkondigd.

21. RAA, Volksopbeuring Mechelen, nr. 45.

22. K. ANGERMILLE, *o.c.*, blz. 131-133.

23. L. VANDEWEYER, *o.c.*, blz. 9-10.

Op 1 september maakte de gouverneur-generaal een verordening bekend, waarin werd aangekondigd dat een toebedelingskantoor voor steenkool voor de drie Vlaamse provincies buiten het Etappengebied²⁴ en één voor Wallonië werd tot stand gebracht.

Leo Meert werd afgevaardigd-beheerder van de Kolenverdeling voor Vlaanderen, waarvan de hoofdzetel gevestigd was in de Jozef II straat te Brussel. De bevoegdheid werd omschreven als „het verdelen der beschikbare hoeveelheden kolen, zonder dat verantwoordelijkheid kan gedragen worden voor soorten of voor het beschikbaar stellen van voorraden”. Er zou een „gelijk gewicht voor elk gezin, en verder naar verhouding van het verbruik aan het kleinbedrijf” worden geleverd.²⁵ De organisatie profileerde zich in het openbaar als apolitiek en ontkende met klem elke vorm van winstbejag. Het was geen handelsonderneming maar ze wilde enkel een dienst bewijzen aan het Vlaamse volk. De werking van Kolenverdeling was op een bijzonder doordachte manier georganiseerd.²⁶ Elk gezinshoofd moest zich een „Kolenkaart” aanschaffen en zich laten inschrijven bij een aangesloten kolenhandelaar. De gemeenten waren verplicht de toegekende hoeveelheden kolen voor elke verdeling vooraf te betalen aan het bureau van Kolenverdeling. Op hun beurt moesten de gemeenten ervoor zorgen dat de inwoners hun bijdrage voor het kolenrantsoen aan het gemeentebestuur overhandigden. Door de gemeenten als een soort buffer te gebruiken wist men een eventuele boycot van de bevolking te omzeilen. Ook tegenwerking door de lokale besturen zelf werd hierdoor erg bemoeilijkt. Als ze onwillig waren zouden ze immers verantwoordelijk worden gesteld voor het feit dat hun inwoners verstoken bleven van kolen. Om een goede gang van zaken te verzekeren werden vanuit Brussel naar elke „Kreis” activisten gestuurd, die daar als opzichters fungeerden. Door de Duitse overheid werden lijsten van kolenhandelaars opgesteld en doorverzonden naar het secretariaat van Kolenverdeling voor Vlaanderen. In alle dorpen werden aanplakbrieven opgehangen die de bevolking op de hoogte brachten dat er een verkoop van steenkoolrantsoenen werd ingericht, met de hulp van gemeentebesturen en kolenhandelaars. De aankondigingsbrieven vermeldden nadrukkelijk dat de verkoop van steenkolen te danken was aan de goede zorgen van de plaatselijke afdeling van Volksopbeuring.

Toch liep de werking niet van een leien dakje. Van verschillende kanten probeerde men de organisatie immers te dwarsbomen. Er waren gemeentebesturen die protesteerden bij de Duitsers in de hoop zelf de brandstofvoorziening te mogen (of te blijven) verzorgen. Dit verzet was echter een slag in het wa-

24. Met de drie Vlaamse provincies buiten het „Etappengebied” bedoelen we Limburg, Antwerpen en Vlaams-Brabant.

25. RAA, Volksopbeuring Mechelen, nr. 6.

26. L. VANDEWEYER, *o.c.*, blz. 11-12.

ter want de Duitse overheid stond geen uitzonderingen toe. Ook de kolenhandelaars, die moesten instaan voor het vervoer, uitten hun ontevredenheid over de nieuwe organisatie. Vooral de te lage prijs vonden ze onaanvaardbaar. Daarnaast stelden ook de Jong-Vlamingen zich vragen bij de werkwijze van Kolenverdeling voor Vlaanderen. Zij werden immers slechts met mondjesmaat ingelicht over deze organisatie. Bovendien hadden ze niet al te veel vertrouwen in de „unionistische” en onafhankelijke koers die Leo Meert voerde.²⁷ Een nog veel groter wantrouwen heerste er bij de „Belgischgezinden”. Tot deze groep behoorden ook de directies van de Belgische steenkoolmijnen. Zij zetten hun verzet kracht bij door enkel minderwaardige steenkool te leveren aan Kolenverdeling voor Vlaanderen. Dit had voor gevolg dat Meert zich verplicht zag beroep te doen op Duitse steenkool. Veel erger was echter dat het propagandistisch voordeel en de winstvorming zo in gevaar kwamen. Meert schoof de schuld hiervoor op het Duits bestuur dat te slap optrad tegen de „Fransgezinde mijnbestuurders”.²⁸

Leo Meert stond er ook op dat Volksopbeuring ten stelligste gescheiden werkte van de activistische propagandabureaus. Volksopbeuring mocht niet openlijk worden verbonden met het activisme, aangezien dit haar 'vaderlands' imago zou schaden. Het Mechels propagandabureau nam het blijkbaar niet zo nauw met deze splitsing want op aanplakbrieven bleek dat het activistisch propagandacomité hetzelfde adres gebruikte als het Mechels bijkantoor van Kolenverdeling.²⁹ Meert reageerde verbolgen op dit soort 'vergissingen' en het Mechels propagandabestuur kreeg dan ook de raad in de toekomst zulke verwarringen te vermijden.

Volksopbeuring en zijn afdeling Kolenverdeling voor Vlaanderen klaagden vaak de wantoestanden aan die heersten bij de concurrentie in de plaatselijke Hulp-en Voedingscomités. Dit nam niet weg dat het ook in eigen huis vaak rommelde. Zo protesteerde het propagandabureau bij het Mechels bestuur van Kolenverdeling dat de bevolking in Bornem niet het juiste gewicht aan kolen ontving. De kolen werden daar in het schip gewogen, zodat er geen controle mogelijk was. Bovendien golden er ook geen vastgestelde prijzen, waardoor er elke dag schommelingen werden geconstateerd.³⁰ Niet alleen Kolenverdeling kreeg met dergelijke mistoestanden af te rekenen maar ook bij de andere afdelingen van Volksopbeuring kwamen dit soort zaken voor.

27. L. VANDEWEYER, *o.c.*, blz. 12.

28. L. VANDEWEYER, *o.c.*, blz. 13.

29. ARA, Raad van Vlaanderen, P 52.

30. ARA, Raad van Vlaanderen, P 52.

Volksontwikkeling

De afdeling Volksontwikkeling, die in een wisselende verhouding tot Volksopbeuring stond, werd in september 1916 op initiatief van A. Peremans gesticht. Deze vereniging streefde de zedelijke verheffing van het Vlaamse volk na. Haar doel was te komen tot een soort „Volksuniversiteit”. In verschillende steden kwamen afdelingen tot stand.³¹ De spil van de Mechelse „Volksontwikkeling” was de nieuwe activistische studieprefect van het atheneum, Arthur Van Renthergem. Vanuit zijn functie kon hij lokalen van het atheneum ter beschikking stellen van de „verteluurtsjes” en de leergangen van Volksontwikkeling. Dit gebeurde natuurlijk tegen de zin van het machteloze stadsbestuur.

Door de lang aanslepende oorlog heerste er bij de bevolking inderdaad een grote behoefte aan ontspanning. Volksontwikkeling onderkende dit gat in de markt en zou er dan ook handig op gaan inspelen. Vanaf juni werden de eerste lessen „Vlaams snelschrift” gegeven. Begin september breidde men dit lessenaanbod uit en werden er leergangen Duits, Engels en Frans ingericht, die voor iedereen (zowel mannen als vrouwen) vrij toegankelijk waren.

Speciaal voor de Vlaamse kinderen werden er „Kinderuurtsjes” ingericht. Via Volksopbeuring werden de ouders van dit initiatief op de hoogte gebracht. Juliette Burssens, zus van dichter Gaston Burssens, speelde in deze organisatie een bezielende rol.

Daarnaast hield Volksontwikkeling openbare voordrachten waar publiekstrekkers als Felix Timmermans kwamen voorlezen uit eigen werk. Om aan de alledaagse sleur te ontsnappen richtte Volksontwikkeling in de zomer ook een uitstap in naar het landgoed van de familie Burssens te Bonheiden.³²

Volgens het activistisch weekblad *De Beiaard* kenden deze activiteiten van Volksontwikkeling natuurlijk een groot succes.³³ Spijtig genoeg werd deze vaststelling nergens met cijfermateriaal over het aantal toehoorders geconcreteerd.

Verdere uitbreiding van Volksopbeuring

De samenwerkende vennootschap Volksopbeuring had in de meeste dorpen van het arrondissement vertrouwensmannen gevonden, die ter plaatse zorgden voor de verkoop van de levensmiddelen en andere waren. Deze vertrouwensmannen werden zelf verantwoordelijk gesteld voor de koopwaar en

31. H.J. ELIAS, *o.c.*, blz. 90; K. ANGERMILLE, *o.c.*, blz. 174; RAA, Volksopbeuring Mechelen, nr. 42.

32. RAA, Volksopbeuring Mechelen, nr. 42.

33. *De Beiaard*, 29.9.1918, blz. 1.

moesten aan het bureel in Mechelen een waarborg betalen. De borgsom werd vastgesteld in overeenstemming met het aantal inwoners:³⁴

Gemeente	Aantal inwoners	Borgsom
Mechelen	44.488	1.000,-
Bonheiden	2.809	250,-
Rijmenam	2.859	250,-
Walem	1.195	100,-
Hombeek	2.756	250,-
Heffen	1.403	100,-
O.L.V.-Waver	3.700	350,-
Leest	1.742	150,-

De vergoeding van de vertrouwensmannen bedroeg 6 centiem per inwoner. De provinciale toezichter Lambert Stevens vroeg ook om een lijst op te maken van de plaatselijke verantwoordelijken die de verdelingsmagazijnen van Volksofbeuring beheerden. Op die wijze kon hij een beter overzicht krijgen van de werking in de verschillende arrondissementen.

Beullens, die aan het hoofd stond van het verdelingsmagazijn in Mechelen, stelde samen met Delvaen deze lijst op. Het is opmerkelijk om vast te stellen hoe de activisten in elke gemeente, tot de kleinste toe, een vertrouwenspersoon wisten te vinden die hun zaken behartigde. Dankzij deze kleine „ pionnen ” kon Volksofbeuring doordringen tot in de kleinste dorpen.

In juli 1918 kreeg Volksofbeuring Mechelen door toedoen van de Duitse overheid een zeer interessante troef in handen. Op 14 juni liet Zivilkommissar von Abel aan de Mechelse gemeenteraad weten dat Volksofbeuring vanaf de volgende maand de alleenverdelers zou worden van suiker, kunsthoning en confituur. Tot dan toe gebeurde de bedeling van deze gerantsoeneerde waren door de verdelingsmagazijnen van de stad in samenwerking met het Nationaal Hulp-en Voedingscomité. Het gemeentebestuur bleef echter wel verplicht om het kapitaal te leveren voor de bevoorrading van deze producten. De Duitsers deden er nog een schepje bovenop door te eisen dat de stad haar maandelijks bijdrage zou verhogen tot 89.000 frank. De kostenstijging was volgens de Zivilkommissar noodzakelijk gezien de nieuwe belasting op suiker en honing. De burgemeester trachtte von Abel nog te overtuigen om de oude toestand te laten bestaan, maar tevergeefs. Het stadsbestuur probeerde dan maar via een boycot de Duitsers onder druk te zetten. Ze lieten weten dat ze geen frank meer zouden betalen als ze geen controle mochten uitoefenen op de verdeling.³⁵ Het was opnieuw verloren moeite. Uiteindelijk drukte de Duitse Overheid de beslissing door.

34. RAA, Volksofbeuring Mechelen, nr. 1: Deze borgsom werd opgelegd door de provinciale toezichter van Volksofbeuring Lambert Stevens.

35. Stadsarchief Mechelen (SAM), Modern archief, vak 35(1918); RAA, Volksofbeuring Mechelen, nr. 1.

De verdeling van suiker en kunsthoning gebeurde voortaan door de „Verdelingsmagazijnen voor het arrondissement Mechelen”, waarvoor bijzondere statuten werden uitgewerkt.³⁶ Deze verdelingsmagazijnen werden geleid door een beheerraad waarin de verantwoordelijken van de plaatselijke afdelingen zelden onder leiding van Frans Delvaen. Zij dienden iedere maand een financiële afrekening te maken met het hoofd van de beheerraad. De winst werd ter beschikking gesteld van de Zivilkommissar.³⁷ Hieruit bleek duidelijk dat de Duitsers, die Volksofbeuring financieel steunden, er ook winst uit puurden. Von Abel stelde ook de wedden van de leiders en bedienden vast, wat laat vermoeden dat deze eveneens met Duitse fondsen werden uitbetaald.

Toen de suiker-en honingverdeling aan Volksofbeuring werd toegewezen, veroorzaakte dit ook grote beroering in het plaatselijk Hulp-en Voedingscomité, wat uiteindelijk leidde tot een bedekte 'suikeroorlog' met de activisten. Volgens het activistisch weekblad *De Beiaard* werd door een aantal comiteitsleden een soort „lastercampagne” gelanceerd waarbij vooral de opslag van de suikerprijs als troef uitgespeeld werd. Ze trachtten de bevolking ervan te weerhouden een suikerkaart te kopen door het gerucht te verspreiden dat men gedwongen zou worden een formule van toetreding tot de Raad van Vlaanderen te ondertekenen.³⁸ Deze beschuldiging was niet helemaal uit de lucht gegrepen want een aantal plaatselijke verantwoordelijken traden inderdaad weinig subtiel op bij hun propaganda via Volksofbeuring.

Een sprekend voorbeeld van dit soort 'chantage' was de werkwijze van onderwijzer Goovaerts, de vertrouwensman van Rijmenam. Hij profiteerde van zijn positie van voedselverdelers door de gezinshoofden te verplichten een pro-activistische verklaring te ondertekenen. Wie dit weigerde, zag het rantsoen suiker aan zijn neus voorbijgaan.³⁹ Dergelijke wanpraktijken werden door de tegenstrevers natuurlijk dik in de verf gezet. Het omgekeerde gebeurde echter evenzeer. De activistische propaganda liet ook geen kans onbenut om misoestanden in het Nationaal Hulp-en Voedingscomité aan de kaak te stellen.

Volksofbeuring liet zich door deze problemen niet uit het veld slaan. Via *De Beiaard* reageerde de organisatie door erop te wijzen dat er vanaf juli voor het eerst bijrantsoenen aan zuigelingen en ouderen werden uitgedeeld. Ze ontvingen nochtans niet meer suiker dan de vroegere stadsmagazijnen. Hierbij insinueerden ze tussen de regels door vroegere misbruiken bij het stedelijke Voedingscomité.⁴⁰

36. RAA, Volksofbeuring Mechelen, nr. 4.

37. RAA, Volksofbeuring Mechelen, nr. 4 bis.

38. *De Beiaard*, 11.8.1918, blz. 2.

39. RAA, Volksofbeuring Mechelen, nr. 2.

40. *De Beiaard*, 25.8.1918, blz. 1.

Om het volk van de goede wil te overtuigen verhoogde Volksopbeuring in augustus de suiker-, honing-en confituurrantsoenen. Men hoopte zo het wantrouwen bij de bevolking weg te nemen.

De Beiaard nam de verdediging en de propaganda voor Volksopbeuring op zich. Dit weekblad trachtte ondermeer met behulp van cijfergegevens de eerdere werkwijze van de nieuwe suikerverdeling aan te tonen.

Door het toenemend aantal activiteiten moest Volksopbeuring in de zomer van 1918 uitzien naar nieuwe lokalen. Daarom werd in juli het bestaande magazijn uitgebreid met het pand ernaast. In september verhuisde ook de winkel van Volksopbeuring naar een veel groter huis in de Keizerstraat. Op het gelijkvloers werden het kantoor en de winkel ingericht. Op de eerste verdieping bevond zich het bureau van Soldatentroust en Stille Hulp en op de tweede verdieping werden de leeszaal en de bibliotheek ondergebracht.⁴¹

Ook het aantal leden van Volksopbeuring groeide gestaag aan.

Evolutie ledenaantal:⁴²

mei 1918	juni 1918	juli 1918	augustus 1918
2000	2272	2303	2326

Het aantal aandeelhouders van de samenwerkende vennootschap Volksopbeuring Mechelen lag volgens het hoofdbestuur echter te laag. De provinciale opzichter maande Delvaen dan ook aan om in de gegoede klasse meer aanhangers te zoeken, in de hoop zo meer geld in het laadje te krijgen.⁴³

Op 16 september 1918 werd door de leiders van de Verdelingsmagazijnen vergaderd met Zivilkommissar von Abel en zijn assistent Stadelmayer. Hier werd besloten dat het kapitaal voor de inrichting van de Verdelingsmagazijnen niet langer door de gemeenten zou moeten opgebracht worden maar dat het voortaan werd geleverd door de „Verwaltungschef für Flandern”. Om louter opportunistische redenen werd ook bepaald dat er voortaan een scherpe scheiding zou worden doorgevoerd tussen Volksopbeuring en de Verdelingsmagazijnen. Om de bezwaren van neutrale gezanten te omzeilen werden de afdelingsleiders van de magazijnen verplicht om uit Volksopbeuring te stappen. Delvaen die bestuurder wilde blijven van de Verdelingsmagazijnen van het arrondissement Mechelen, nam dan ook ontslag als leider van Volksopbeuring Handel. Het werkterrein van beide organisaties werd afgebakend: Volksopbeuring mocht lucifers, tabak en havervlokken verdelen terwijl de magazijnen suiker, „broodsmeersel”, karbuur en haver verspreidden.⁴⁴ Of dit tot een vlottere werking leidde, was ten zeerste de vraag.

41. RAA, Volksopbeuring Mechelen, nr. 1; *De Beiaard*, 15.9.1918, blz. 2.

42. RAA, Volksopbeuring Mechelen, nr. 1.

43. RAA, Volksopbeuring Mechelen, nr. 47.

44. RAA, Volksopbeuring Mechelen, nr. 4 bis.

De nakende Duitse nederlaag leidde ook bij Volksopbeuring tot chaotische toestanden. Veel verantwoordelijken zochten hun toevlucht in het buitenland, toen het duidelijk werd dat ze zouden vervolgd worden door het Belgische gerecht. Hierdoor viel de organisatie van Volksopbeuring in Vlaanderen op het einde van de oorlog uiteen. Op 13 januari 1919 meldde H.F. De Savornin Lohman aan de leden dat ook de Nederlandse afdeling werd opgedoekt, wat meteen het einde betekende van Volksopbeuring.

Wat was nu de betekenis van deze organisaties?

Volksopbeuring en Kolenverdeling voor Vlaanderen waren zonder twijfel veel meer dan een loutere liefdadigheidsinstelling of een onderdeel van het activistisch propaganda-apparaat. De definitie van Vandeweyer dringt door tot de kern van deze verenigingen: „Zij waren het instrument waardoor de unionistische vleugel van het activisme probeerde op rechtstreekse wijze geld te verzamelen om aan politieke actie te doen, zonder telkens opnieuw met een open handje bij de Duitsers te moeten gaan bedelen”⁴⁵.

Ook al geloofden veel activisten dat ze zich door Volksopbeuring konden vrijmaken van de financiële greep van de Duitsers, in werkelijkheid bleven ze van Duitse fondsen afhankelijk.

Uit ons onderzoek bleek bovendien zeer duidelijk dat de Duitsers in ruil voor hun kapitaalinjecties, ook veel inspraak afdwongen in het bestuur van de organisatie. Het beleid van de Mechelse afdeling van Volksopbeuring strookte dan ook met de Duitse objectieven. Door haar humanitaire acties en de alleenverkoop van een aantal gerantsoeneerde levensmiddelen speelde Volksopbeuring goed in op de noden van de geteisterde bevolking en wisten ze toch meer dan 2000 leden aan te trekken. Ondanks hun inspanningen slaagden de activisten er echter nergens in om de sterke positie van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité te bedreigen. De hoofddoelstelling van Volksopbeuring en haar nevenafdelingen was geenszins van humanitaire aard maar was erop gericht om zoveel mogelijk aanhangers te winnen voor het activisme. Het valt ten stelligste te betwijfelen of de organisatie hier ook werkelijk in gelukt zijn. Een groot deel van die 2000 leden sloot zich waarschijnlijk vooral aan in de hoop te kunnen profiteren van de aangeboden voordelen. Het ledenaantal van de activistische verenigingen in Mechelen groeide immers geenszins aan na de oprichting van Volksopbeuring in de stad, wat erop wees dat ook deze (verhulde) propaganda-inspanning van het activisme weinig effect sorteerde.

45. L. VANDEWEYER, *o.c.*, blz. 26.